

Minnetale over Orm Øverland

Holdt på møte
30. november 2022

Vennlig hilsen

Av Lene M. Johannessen

Før vi noen gang hadde sett Orm Øverland, hørte vi ham. Fra korridoren utenfor Auditorium D på Sydneshaugen skole ved Universitetet i Bergen, kom en rungende stemme nærmere og nærmere:

*I celebrate myself, and sing myself,
And what I assume you shall assume,*

For every atom belonging to me as good belongs to you. Med disse første linjene fra den amerikanske dikteren Walt Whitmans *Song of Myself*, kom professor Øverland inn i auditoriet. Han så utover forsamlingen av nye studenter. Vi satt målløse. Og så begynte forelesningen, en av utallige forelesninger som inviterte oss inn i litteraturens univers og som inspirerte generasjon etter generasjon.

1. desember 2021 gikk Orm Øverland bort, og jeg begynner minnetalen med denne historien, for det er *celebrate* vi skal; vi skal feire minnet om det han betydde for oss: For fagfeltet amerikanske studier hjemme og ute, for Universitetet i Bergen, for Engelsk Institutt, og for de mange, mange av oss som lærte av og arbeidet sammen med ham. I denne konteksten er det først og fremst det akademiske virket vi minnes og feirer, men mennesket var aldri særlig langt fra forskeren. Som Orm ofte sa sjøl, «vi er i vårt arbeide som vårt arbeide er i oss.»

Orm Harald Øverland ble født i Oslo 17. mai 1935, og han spøkte ofte med sammenfallet mellom feiringen den dagen og hans egen bursdag. Han ble cand. philol. ved Universitetet i Oslo i 1962, og oppmuntret av sin mentor og gode venn Sigmund Skard dro han med familien til Yale University. Der fikk han i 1969 sin PhD med avhandlingen «James Fenimore Cooper's *The Prairie: The Making and Meaning of an American Classic*». Avhandlingen var på mange måter et tidlig, toneangivende tegn på Orm Øverlands senere arbeid. En studie av et verk i sin litterære og historisk-kulturelle kontekst der nye metoder og teorier fra Amerikanske studier i USA kom til syne. Allerede året etter, i 1970, ble han ansatt som dosent i amerikansk litteratur ved Universitetet i Bergen. Dermed fikk Engelsk Institutt ved UiB en ressurs som skulle bli helt sentral for den videre utviklingen. For, som Fredrik W. Thue skriver i sin historie om det humanistiske fagfeltet i Bergen, «Først med Orm Øverland vant omsider et teoretisk bevisst integrasjonsprogram innpass ved fakultetet» (1996: 533).

I 1975 ble Orm Øverland professor i amerikansk litteratur ved Universitetet i Bergen og tok i de første årene på seg en rekke oppgaver: Han var blant annet styrer for Engelsk Institutt i en periode fra 1974 og senere i to perioder til. Han var dekan ved Det historisk-filosofiske fakultet fra 1979 til 1982, og medlem og varamedlem av Det Akademiske kollegium i tre perioder. Fra 1985–1988 ledet han Rådet for Internasjonalt Samarbeid og Utvikling (RISU); han var også styreleder for Wittgenstein-arkivet fra 1989 til 1999 og hadde der den litt utfordrende oppgaven med å få i land en avtale med Ludwig Wittgensteins testamentforvaltere. Som vi vet, er Wittgenstein-arkivet i dag med på å plassere UiB og HF på det globale akademiske kart. Sent på 1990-tallet var Øverland også sentral for å få i gang UiBs samarbeid med Vytautas-Magnus Universitetet i Kaunas, og var sjøl veileder for en av de første av flere master- og PhD-studenter som kom derfra til Bergen. For arbeidet med denne avtalen ble han i 2007 utnevnt til æresdoktor ved Vytautas Magnus-Universitetet.

Hele tiden var Orm Øverland brennende opptatt av sitt fagfelt. The Nordic Association of American Studies (NAAS) ble grunnlagt i 1961, og her var han en drivkraft helt fra egne studentdager og til han pensjonerte seg. Det vil si, han er ennå det: I 2007 bestemte NAAS seg for å opprette en pris til fremragende MA studenter fra de nordiske land. Prisen skulle kalles opp etter den mest betydningsfulle forskeren i feltet i de nordiske landene. Det var ingen tvil om at dette var Orm Øverland, og hans minne lever dermed helt konkret videre i The Orm Øverland Prize som deles ut annethvert år.

Øverland satt også i styret for The European Association for American Studies, og mange var det i fagfeltet i Norge som følte en trygghet i at nesten

uansett hvor vi dro så hadde han gått foran, en døråpner: «Oh, Norway, do you know Orm Øverland?». Vi var stolte over å kunne svare ja. Lenge før høyere utdanning mer eller mindre formaliserte internasjonal nettverksbygging var vi allerede i et nettverk, og dette nettverket strakte seg også til USA. Orm Øverland hadde flere gjesteforskeropphold der og nære bånd til forskning og kollegaer ved blant andre St. Olaf College, Harvard University, og University of Washington, Seattle.

For det er først og fremst i forskningsfeltet amerikanske studier at vi feirer minnet om Orm Øverland. Han var ikke bare sentral i utformingen av fagfeltet her til lands, men bidro til den nytenkingen om amerikansk litteratur på tvers av landegrenser som for alvor skjøt fart på 1980-tallet. Han så derfor tidlig omrisset av det som på 1990-tallet skulle bli til Transnational American Studies. Her vil jeg peke på et lite utvalg av de viktigste vitenskapelige arbeidene hans i denne retningen. De forblir viktige i feltet.

The Western Home: A Literary History of Norwegian America kom ut i 1996 og var ganske enkelt et pionerarbeid. Det var den første utfyllende litteraturhistorien om et skandinavisk-amerikansk samfunn, og har blitt kalt en slags ny form for litteraturhistorie som utforsker en mengde ulike tekster skrevet *på norsk for et norsk-lesende publikum* i Amerika. Som Øyvind Gulliksen skrev i *Klassekampen* etter Øverlands bortgang, «Han åpna forordet med det som har blitt stående som ei kraftsalve: Dette er ei bok om amerikansk litteratur!» (2020). For Orm Øverland reiste her et viktig og større spørsmål som han skulle komme tilbake til flere ganger, nemlig, og litt forenklet sagt: hva gjør amerikansk litteratur til amerikansk litteratur? I artikler og i foredrag i inn og utland problematiserte han spørsmålet, og i 2001 samlet han andre tungvektene innenfor fagfeltet til denne diskusjonen i boken *Not English Only: Redefining «American» in American Studies*.

Orm Øverland bidro også helt konkret til denne revisjonen, for eksempel da han i 2005 oversatte og redigerte Johannes Wists trilogi om Jonas Olsen, med tittelen *The Rise of Jonas Olsen*. Enda viktigere var kanskje redigeringen hans og nytutgivelsen i 2002 av den norske forfatteren Drude Krog Jansons glemte roman *A Saloonkeeper's Daughter*. Den kom ut på Harvard sin «The Longfellow Series of American Languages and Literature», og er et strålende eksempel på det mangespråklige i amerikansk litteratur Øverland forsket på. Den er å finne på pensum for førsteårsstudenter i amerikansk litteratur ved Universitetet i Bergen, og Øverlands introduksjon kaster et viktig lys over en rekke spørsmål knyttet til amerikansk litteratur og immigrasjonshistorie mer generelt.

Immigrant Minds, American Identities: Making the United States Home, 1870-1930 må også nevnes: Her lanserte Orm Øverland det han kalte «homemaking myths,» tre myter ikke-anglosaksiske grupper i perioden viste sin amerikansk-het gjennom: *Opprinnelse* (vi var her først), *offer* (vi kjempet for dette landet), og *ideologi* (vi var amerikanere før vi kom hit). Boka fikk mye omtale, ikke minst fordi Øverland her leser amerikansk etnisitet komparativt og viser at «homemaking myths» var sentrale for amerikansk etnisitet også mer generelt. Dette verket har naturlig nok ikke blitt mindre viktig i senere tid.

Før han pensjonerte seg i 2005 holdt Orm Øverland keynote foredraget på NAAS sin konferanse Växjö. Han avsluttet sitt foredrag med følgende ord: «There are no objective interpretations of history, literature or society; nor should we pretend that our choice of what we study is unrelated to our experience, our beliefs, and our values. ...» (2005: 23). Sjøl hadde han tilbragt deler av barndommen i Canada, der faren var sjømannsprest under krigen. De kom tilbake til Norge da krigen var over, og denne erfaringen sammen med utstrakt immigrasjonshistorie i familien ellers, ligger nok bak interessen for norske immigranternes beretninger i brevform. Mellom 1992 og 2011 redigerte Orm Øverland til sammen sju bind med slike brev under tittelen *Fra Amerika til Norge: Norske Utvandrerbrev*, skrevet mellom 1838 og 1914. De tre første bindene i denne serien redigerte han sammen med Steinar Kjærheim. Øverland skrev innledningene til seks av dem, i tillegg til flere artikler om brevene både i en kultur-historisk kontekst og som genre. Han oversatte også et utvalg til engelsk og disse kom i 2012 og 2016 ut i to bind på University of Minnesota Press. På begge språk utgjør brevene i dag et mektig arkiv av stemmer og en varig og uvurderlig kilde for alminnelige lesere så vel som for forskere.

Det er ikke til å undres over at Orm Øverland i 2003 ble tildelt Kongens fortjenstmedalje i gull. Hans arbeid og virke er et skinnende eksempel nettopp på det statuttene beskriver som en «pionerinnsats og langvarig innsats for kunst, kultur og vitenskap.» I takketalen sin under seremonien var han forøvrig seg sjøl lik og fremhevet det faglige miljøet *rundt* ham. For Orm var generøs, han var en lagspiller og en støttespiller, og meget avholdt av kollegaer både der ute og her hjemme. Da han i et intervju i 2012 ble spurt om hva han anså som hans viktigste akademiske bidrag i løpet av sin karriere, var ikke overraskende det første han pekte på *andres* arbeid som han hadde vært det han kalte «gudfar» for.

Det er derfor heller ikke til å undres over at Orm Øverland i løpet av sitt virke på Engelsk Institutt ved Universitet i Bergen ikke bare fikk *ett* fest-

skrift, han fikk to! Ett var til 70-års dagen, en samling essay kollegaer og doktorgradsstudenter med sine ulike tilnærminger skrev om Orms kjære *A Saloonkeeper's Daughter*. Men han fikk også ett festskrift til 60-års dagen, for som redaktørene Zeljka Svrljuga og Vidar Pedersen skrev, de ville bryte med festskrift tradisjonens farvel, for heller å uttrykke takknemlighet for det Orm hadde vært og *fortsatte* å være som mentor, kollega, og venn. Bidrags-tyerne fra inn og utland til begge festskrift var lette å be.

Jeg lyser fred over Orm Øverlands minne.

Siterte kilder:

- Gulliksen, Øyvind 2020. «Med Cooper og Rølvaag». *Klassekampen*, 24 desember 2020.
<https://klassekampen.no/utgave/2021-12-24/med-cooper-og-rolvaag> [Nedlastet 01.02.2021]
- Thue, Fredrik W. 1996. «Det humanistiske fagfeltets historie.» I Nils Roll-Hansen m.fl. 1996, *Universitetet i Bergens Historie, Bind II*, s. 434–581.
- Øverland, Orm 2007. «Studying Myself in the United States – Studying the United States in Myself.» Odense, University Press of Southern Denmark, s. 165–198.

Utvalgt litteratur:

- Øverland, Orm 1997. *The Western Home: A Literary History of Norwegian America*. Baltimore, MD, University of Illinois Press.
- Øverland, Orm 2000. *Immigrant Minds, American Identities: Making the United States Home, 1870–1930*. Champaign, IL, University of Illinois Press.
- Øverland, Orm (red.) 2001. *Not English Only: Redefining «American» in American Studies*. Amsterdam, VU University Press.
- Øverland, Orm (red.) 2002. *A Saloonkeeper's Daughter*. Translated by Gerald Thorson. Edited, with Introduction and Notes by Orm Øverland. «The Longfellow Series of American Languages and Literatures.» Baltimore, MD, Johns Hopkins University Press.
- Øverland, Orm 2005. Johannes B. Wist, *The Rise of Jonas Olsen: A Norwegian Immigrant's Saga*. Minndeapolis, University of Minnesota Press.
- Øverland, Orm 2007. «Studying Myself in the United States – Studying the United States in Myself.» Odense, University Press of Southern Denmark, s. 165–198.

- Orm Øverland og Steinar Kjærheim (red.) 1992–2011. *Fra Amerika til Norge. Norske utvandrerbrev 1838–1857*, bind 1–7. Solum Forlag, Oslo. (Også tilgjengelig på Nasjonalbibliotekets nettsider).
- Orm Øverland, ed. 2012. *From Norway to America. Norwegian-American Immigrant Letters 1838–1914. Volume One, 1838–1870*. Northfield, Minnesota, Norwegian-American Historical Association, 2012.
- Orm Øverland ed. 2015. *From Norway to America. Norwegian-American Immigrant Letters 1838–1914. Volume Two, 1871–1892*. Northfield, Minnesota, Norwegian-American Historical Association.

Foto: Lene M. Johannessen.